

УДК' 81'1+81'373

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ НОВОГО МОВЛЕННЄВОГО СТАНДАРТУ

Сліпецька В. Д.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті йдеться про деякі вияви нової комунікативної поведінки; формування нової мовної особистості, що репрезентує налаштованість на конфліктну комунікацію, вербалізацію негативних емоцій, нові мовленнєві стандарти: надмірне використання запозичень, грубої лексики, неприродних вигуків, тональності, своєрідний вияв “фонетики і граматики емоцій”.

Ключові слова: вербалізація негативних емоцій, вигук, запозичення, конфліктна комунікація, мовна особистість, мовленнєві стандарти.

Сліпецкая В. Д. Вербализация негативных эмоций: тенденции формирования нового речевых стандартов. *Статья посвящена изучению некоторых проявлений новых коммуникативного поведения; формированию новой языковой личности, которая репрезентирует склонность к конфликтной коммуникации, вербализацию негативных эмоций, новые речевые стандарты: использование заимствований, вульгарной лексики, unnatural interjections, tonality, a special manifestation of the so called “Phonetics and Grammar of emotions”.*

Ключевые слова: вербализация негативных эмоций, междометие, заимствование, конфликтная коммуникация, языковая личность, речевые стандарты.

Slipetska V. D. Verbalization of negative emotions: tendencies of forming new speech standards. *The article focuses on the verbalization of negative emotions, some manifestation of a new communicative behavior; the formation of a new language personality, that represents an inclination for a conflict communication, new speech standards: excessive use of borrowings, vulgarisms, unnatural interjections, tonality, a special manifestation of the so called “Phonetics and Grammar of emotions”.*

Key words: verbalization of negative emotions, interjection, borrowing, communicative behavior, conflict communication, language personality, speech standards.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному суспільстві простежуємо етнічну, політичну, економічну напругу, що відповідно виявляється у стосунках влади й окремого народу, між різними народами, а також у міжособистісних зв'язках людей. Ця напруга виражається у надмірному вияві людських емоцій, що сьогодні все частіше є негативними. Вони вербалізуються внаслідок виникнення конфліктних ситуацій, що своєрідно зреалізуються у сучасному комунікативному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усе сказане аргументує **актуальність** досліджень, скерованих на вивчення особливостей репрезентації емоцій, оцінки, що виявляється в актуалізованій прагматично зорієнтованій комунікативній лінгвістиці, лінгвістичній емоціології, аксіологічній прагмалінгвістиці. Зазначені аспекти у сучасному мовознавстві розробляють передусім такі вчені, як А. Вежбицька, В. Жельвіс, А. Загнітко, В. Карасик, Т. Космеда, В. Крисін, Ю. Сорокін, Й. Стернін, В. Шаховський та ін., зокрема А. Вежбицька вивчала номінацію гніву, жалю та інших емоцій на матеріалі німецької, російської, польської й англійської мов [1], а інші з перерахованих дослідників – на матеріалі російської чи української мов.

“Сучасна наука, – як зауважує В. Шаховський, – володіє достатньою кількістю знань, а дискурсивна практика підтверджує, що людина не лише *Homo sapiens*, але й *Homo sentiens*, оскільки багатьма її діями керують емоції” [10, 7]. Деякі вчені навіть висовують гіпотезу про те, що думка первинно була репрезентована власне у вигляді емоційного образу, що, ймовірно, в процесі породження думки первинно актуалізується її емоційно-оцінний компонент (А. Біне, Р. Браун, К. Ізард, В. Шаховський). Отже, вербальну комунікацію завжди супроводжує емоційна комунікація, що проявляються в єдності.

Зауважимо, що кожна лінгвокультура, без сумніву, є унікальною, оригінальною. І ця унікальність специфічно репрезентована у вербально-дискурсивному аспекті, в аспекті репрезентації емоцій. Специфічно представлена оригінальність чи унікальність зумовлює й вибір відповідних мовних засобів, контактів, і вибір способу відповідних протидій чи протистоянь цим контактам, оскільки за цим вибором приховані вербально-дискурсивні праформи, які не збігаються в лінгвокультурних спільнотах, що зумовлює узуальну варіативність вербальної і невербальної поведінки, її потенційну конфліктність, оскільки варіанти праформ є фільтрами, крізь які просіюються мотиви, афективно-емотивні і когнітивні налаштування, установки [6, 16]. Праформам протистоять і нові вияви вербалізації емоцій, що на сьогодні ще належно не вивчені.

Мета цієї наукової розвідки – розглянути деякі тенденції вербалізації емоцій у сучасному комунікативному просторі українців та росіян, що сприяє виробленню нових комунікативних стандартів, мовленнєвих норм, зміни комунікативної емоційної компетенції мовних особистостей, зміни їх мовленнєвого портрету, кваліфікації. **Об’єкт** дослідження – засоби вербалізації негативних емоцій в українській та російській лінгвокультурах. **Предмет** – українські й російські вигуки-прокляття, англійські вигуки, що функціонують в мовленні українців та росіян.

Виклад основного матеріалу. Психологи стверджують, що емоції практично не виражаються у виокремленому вигляді: вони зреалізуються, як правило, сукупно, зокрема й група емоцій гніву – незадоволення, роздратування, обурення, ненависть, лють, шал.

Як відомо, специфічною ознакою системності під час категоризації емоцій є їхня бівалентність, наприклад любов і ненависть можуть оволодіти людиною одночасно, що підтверджує чимала кількість прикладів з комунікації. Це явище навіть опоетизується у художніх текстах, порівн. прецедентний вираз – *від любові до ненависті один крок*. Полярність співвідношення емоцій за типом оцінки (*позитивна/негативна*) відображена насамперед у лексичній системі мови як у сфері номінації емоцій (*любов/ненависть*), так й у сфері їх вираження (*чудовий/жахливий*).

На сьогодні вже доведено, що за допомогою мови людина може не лише описувати, називати і виражати свої емоції, але й приховувати, імітувати, симулювати і под. Емоції можна вимірювати за допомогою параметрів їх інтенсивності, сили, тривалості, щирості та ін., що виражається насамперед лексичними, словотвірними, граматичними і фонетичними мовними засобами. Зауважемо також, що сфера свідомості, яка охоплена емоціями, кількісно виражається трьома вимірами: *задоволення – незадоволення, розслаблення – напруження, спокій – збудження*. Ці параметри В. Шаховський називає осями, на яких репрезентується емоційний досвід людини [10].

Проблеми, пов’язані з людськими емоціями, мають давню традицію дослідження, вироблено численні концепції, в яких емоції розглядають як багатовимірне явище. Відомо також, що здавна люди виробляли відповідні словесні формули, словесні комплекси, які давали змогу мовцю позбутися енергетичної напруги, “скинути” емоції, насамперед негативні.

Як зауважують дослідники, специфічна енергія, що необхідна для інстинктивних дій, постійно акумулюється у нервових центрах, а коли накопичується достатня кількість цієї енергії, то може відбутися вибух, навіть при повній відсутності подразника. Роз’яснюючи

можливі напрямки негативного викиду емоцій, К. Лоренц застосовує поняття “переорієнтація” агресії (термін Н. Тінбергена), вважаючи, що такі дії, як биття посуду, розмахування руками, псування меблів – це унікальні способи зміни напрямку чи орієнтації агресії, що відомі людству з давніх часів [10, 11]. У мовознавстві існує думка й стосовно того, що вияв емоцій окреслює своєрідний стиль мислення людини і її мовлення.

Сьогодні ніхто не сумнівається в тому, що людська агресія – це явище світового масштабу. Вже, як здається, немає суспільства, у якому би певною мірою не виявлялася агресія, проте вияв агресії має, як зауважують дослідники, й міжкультурну відмінність, що виражається насамперед у можливостях реалізації агресії. З. Фрейд переконливо довів, що людина не може тривалий час стримувати свою агресію, роздратування, гнів, лють, шал, тримати їх під контролем. Усвідомлюючи небезпеку агресії, кожне суспільство прагне її скерувати в безпечне русло і виробляє для цього спеціальні засоби чи планує відповідні заходи. Серед ефективних мовних засобів виокремлюють *інвективи*, а також *вигуки*, *емоційно-підсилювальні прислівники*, *прикметники*, *оклики* і под.

Експериментально доведено, що психіка, свідомість, мислення і мова тісно взаємопов’язані, і що в кожній мові є емотивні знаки, за допомогою яких вербалізується, тобто відображається і виражається, емоційне ставлення людини до довкілля й до себе. У сучасній науці навіть виробився термін “емоційний інтелект”, тобто спроможність людини керувати своїми емоціями в кожній конкретній типовій ситуації.

Базові емоції, як відомо, є універсальними для усіх етнокультур, проте розрізняються за форми їх вияву. Власне ментальність українців й створила прокляття як специфічну форму для вербалізації емоцій, про що вже неодноразово зазначала авторка цієї статті [7; 8].

Вияв емоцій залежить не лише від етнічної приналежності, але й від віку, статі, соціального статусу мовця, рівня освіченості та інших соціальних чинників. Форми вияву емоцій з часом змінюються, зокрема для зняття агресії українці здавна використовували мовленнєву формулу прокляття, що належать до прецедентних виразів. Їх уважали відповідними стереотипами стосовно ситуацій вияву негативних емоцій з різною мірою інтенсивності, сили.

Прокляття належить до дуже ефективних форм зняття емоційної напруги – це спеціальний прецедентний вираз, паремія, що наповнена виключно прагматичною інформацією, засіб, спеціалізований на нейтралізації негативних емоцій, проте інколи і їх породженні. Усі емоції дискурсивні, а для їх вираження передусім використовують дискурсивні слова чи вирази. Отже, прокляття має статус дискурсивного виразу, наприклад: *А допуст божий би на тебе впає!* [2 а, 44]; *Щоб тебе качка копнула!* [2 а, 327]; *Йди в погану дорогу!* [2 а, 327]; *Тому лопни глаз, хто не любить нас!* [1 а, 690]; *Майся до першої смерті!* [1 а, 809]; *Пропадай он весь и с начинкою, и с потрухами!* [1 а, 1293].

Однак у сучасному мовленні українців і росіян мовні одиниці цього типу, на жаль, використовуються дедалі рідше. Їх витіснили *інвективи*, *мат*, *брутальна лексика*, що передусім виражається в мовленні молодого покоління і є невід’ємною одиницею сленгу. На сьогодні простежуємо наявність чималої кількості спеціалізованих словників емоційної (нецензурної) лексики, деякі тлумачні словники також містять інвективи, художня література, театр, телебачення також зняли табу на використання вербальної агресії як способу самовираження особистості.

На думку В. Жельвіса, інвектива – це усвідомлено грубе порушення соціальних заборон, що спричинено насамперед потребою зняти психологічну напругу. Можна шукати й інші способи виходу негативної енергії, але вербалізація агресивних емоцій, без сумніву, збережеться в суспільстві, хоч, можливо, і набере інших форм [2]. На жаль, побажання В. Жельвіса не зреалізовується й інші, більш позитивні способи виходу негативної енергії не знайдено.

Наголосимо також, що вчені давно помітили закономірність, що “емотивів з негативною оцінною семантикою у словниках різних мов у кількісному відношенні більше, ніж з позитивною

[4; 5; 7; 8; 10], проте, як наголошує В. Шаховський, уживаються вони у процесі спілкування, що тішить, значно рідше, ніж останні [10]. Це дає змогу зробити висновок про те, що емоційні системи різних народів і культур схожі, оскільки негативність, превалюючи в їхньому лексиконі, “пропускає поперед себе” позитивність у процесі вживання і синтагматичного комбінування, що пояснюється універсальним психологічним прагненням людства до взаєморозуміння у спілкуванні.

Ще одна закономірність, що виявляється в процесі порівняння різних лінгвокультур, полягає в тому, що “позитивні емоції виражаються усіма народами більш подібно, однаково і дифузно, ніж негативні, що завжди конкретні, чітко окреслені і багатоликі” [10, 18]. Проте аналіз сучасного комунікативного простору дещо спростовує зазначені думки.

Негативні емоції в людини викликає насамперед невідомість чи нестабільність, що є характерними ознаками українського суспільства. Такі ситуації переважно мотивують актуалізацію емоцій страху, жаху, неспокою, наприклад: *А щоб ти не діждався ночі!* [2 а, 34]; *Щоб твоїм духом тут не пахло!* [2 а, 102]; *А кусав би тебе кремень!* [2 а, 441]; *Леший бы тебя задиль!* [1 а, 725]; *Лихо тому, хто неправду творить кому!* [1 а, 725].

Емоції – це різновиди людських пристрастей, що пронизують усі сфери життя людини і виявляються на усіх рівнях мови, тому не лише лексика мови, але й фонетика і граматики також пронизані емоційними обертонами. “Граматики емоцій” розробляє питання “емоційного синтаксису” та “емоційної морфології” (афіксація, граматичні форми слів в тексті) [9]. “Фонетика емоцій” вивчає емоційну інтонацію, що має не лише комунікативну, але й емоційну функцію. Відомо, що інтонація відображає культуру і експлікує освіченість і вихованість мовців. Вона виражає всі відтінки настрою і емоційних станів, є носієм комунікативних смислів і засобом психологічного впливу на людину. За її допомогою можна створювати образи. Не викликає жодного сумніву, що ідентифікація нації відбувається через мову і через національні інтонації (порівн. інтонацію китайської чи російської мов, іспанську і грузинську, українську й італійську). Аргументом на користь цієї тези є й інтонації, що змінюються на наших очах. Це стосується, наприклад, мовлення дикторів, телеведучих, що деформується під впливом американської інтонаційної мовленнєвої норми. Вочевидь, це негативний процес у становленні нової фонетичної норми, що впливає на емотивну компетенцію мовних особистостей в українському суспільстві.

У метамову сучасної комунікативної лінгвістики цілком слушно введено термін “емотивна компетенція мовних особистостей”, що виявляється в їх умінні породжувати у відповідних дискурсивних практиках емотивно коректні тексти; критерієм емоційності і громадської зрілості кожної мовної особистості, вочевидь, може слугувати здатність адекватно сприймати особистісні, емоційні доміанти чужих текстів, дискурсів, іншими словами, здатність до відображення концептосфер інших особистостей та інших культур [10, 23].

Складовою комунікативної емотивної компетенції є емоційний дейксис – це вихідна емоційна позиція суб’єкта мовлення, що створюється внаслідок взаємодії таких параметрів, як емотивна інтенція, модальність, скерованість емоцій, тональність. Комбінування різних значень параметрів емоційного дейксису зумовлює існування емотивних висловлювань, специфічних для кожної з таких комбінацій, що й дає змогу виокремити відмінності у мовленнєвій поведінці мовних особистостей [10, 23].

При змалюванні портрету української мовної особистості слід актуалізувати два підходи – діахронічний і синхронічний. Портрети будуть різними власне й завдяки відмінностям у формах вербалізації емоцій. Наші сучасники вже не омовлять свої повсякденні емоції звичними вигуками, як-от: *Ой! Ова! Матінко! Батечку! Пробачте! Перепрошую!* і под. Натомість чуємо – *Унс! Ував! Окей! Сопі! Вау!, Ауч!* Ці вигуки походять від англійських *Oops! O’K! Sorry! Wow! Ouch!* Наведені запозичені вигуки навіть не відповідають фонетичним нормам української мови, але їх все одно активно використовують. Замість питомих українських слів-оцінок на

зразок *гарний, добрий, чудовий, прекрасний* чуємо *супер* чи *суперовий, клас* чи *класний, круто* чи *крутий* і под. (від англійських *Super! Cool!*). Усе це супроводжується чужими невербальними засобами – жестами, поставою, рухами і под.

Простежуємо ще одну тенденцію, що виявляється у сучасному комунікативному просторі з огляду на вияв гендерних комунікативних особливостей, – жінки прагнуть репрезентувати себе “кращими”, ніж вони є насправді. У цьому разі йдеться про надмірну манерність їхньої поведінки. Поняття манерності, нещирості, напищеності межує із поняттям кокетства. Поводячись манерно, жінки зазвичай намагаються залишити про себе гарне враження, прагнуть показати співрозмовнику, що останній має більш низький статус, роблять спробу принизити співрозмовника, що також призводить до вияву ознак конфліктної комунікації, накопичення негативних емоцій. Українці переймають й гендерну специфіку британської гіперкоректної вимови: жінки прагнуть говорити якомога чітко, а чоловіки – якомога тихше [3, 36].

В українському і російському комунікативному просторі поширеним є й вигук, який використовують переважно жінки для опису поведінки чи зовнішності манерної людини – дорослого чи дитини, наприклад, російський вигук *Ути-пути-пути!*. Мовний статус цієї одиниці не вважають усталеним. Це таке ж звуконаслідувальне слово, як і, наприклад, *Хрясь!*, але воно містить зневажливу тональність [3, 43].

Як видається, обмежений інвентар поліфункційних табуйованих виразів, що являють собою комунікативні кліше особливого типу – еквіваленти вигуків, є індексом вульгарної мовної особистості (термін В. Карасика) [3, 39].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, мовленнєва поведінка – це, безперечно, усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкривають характер і образ людини, а ментальні стереотипи – це певні установки і звичні реакції, що набувають мовної і немовної форми і характеризують мовну особистість. Якщо стереотипи домінують, то вони характеризують мовний колектив, або навіть всю лінгвокультурну спільноту. У сучасній лінгвокультурі українців, їхньому комунікативному просторі простежуємо формування вульгарної мовної особистості, що втрачає позитивні ознаки комунікативної емоційної компетенції, мовне чуття як систему неусвідомлених оцінок, що відображають мовні ідеали, і мовний смак нації – систему установок людини, мовного колективу загалом стосовно мови і мовлення та їх вияву у сучасному комунікативному просторі української лінгвospільноти. Можливо, необхідно відроджувати відповідні національні стереотипи комунікативної поведінки із залученням у мовлення відповідних національних мовних формул для виховання людей із новим “емоційним інтелектом”. Вивчення цього питання і складає перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание : [монографія] / А. Вежицкая. – М. : Просвещение, 1996. – 300 с.
2. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия : [монографія] / В. И. Жельвис. – Ярославль : Гос. пед. ин-т, 1990. – 81 с.
3. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: Человек и его дискурс. Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : “Азбуковник”, 2003. – С.24–45.
4. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування та розвиток категорії оцінки : [монографія] / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
5. Крысин В. И. Языковая норма: жесткость vs толерантность // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: еловеk и его дискурс. Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : “Азбуковник”, 2003. – С. 57–60.
6. Сорокин Ю. А. Человек говорящий в его модусах и отношениях (обзор-дискуссия) // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: Человек и его дискурс. – Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : “Азбуковник”, 2003. – С.7–23.
7. Сліпецька В. Д. Прокляття як засіб репрезентації негативної комунікації // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. – Випуск 32. – Харків, 2011. – С. 236–241.

8. Сліпецька В. Д. Вияв негативних емоцій в українській, російській і англійській лінгвокультурах: мовленнєвий жанр прокляття // *Studia Ucrainica Poznaniensia. – Zeszyt I. – Poznan, 2013. – S. 196–200.*
9. Филимонова О. Е. Язык и эмоции в английском языке. Когнитивный и коммуникативный аспекты : [монография] / О. Е. Филимонова. – М. : СПб, 2001. – 268 с.
10. Шаховский В. И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

- 1 а. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка, режим доступа: <http://slovardalia.net>.
- 2 а. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки: у 3 томах, зібрав, упорядкував і пояснив І. Я. Франко. – Т. 2. – Львів, 2006.